

УДК 378.011.3 – 051:373.3]: 37.091.313 (477)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/27.204025>

Тетяна ТЕСЛЕНКО,
orcid.org/0000-0003-2072-1828
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) tatiana_teslenko12@ukr.net

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕГРОВАНІХ УРОКІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розкривається актуальність інтегрованого навчання на сучасному етапі розвитку початкової освіти, визначаються основні державні документи, в яких розкриваються напрями підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах реформування вищої освіти та початкової загальної освіти. У статті висвітлюються прізвища науковців, які досліджують проблему педагогічної інтеграції і беруть участь у розробці інтегрованого змісту професійної педагогічної освіти, а також розкривається актуальність дослідження в сучасній психолого-педагогічній літературі з проблем інтеграції навчання; розглядаються питання вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах реформування Нової української школи, а саме формування їх готовності до проведення інтегрованих уроків. У статті визначено загальнонауковий аспект «інтеграції» як ключового поняття нашого дослідження, розкрито види та шляхи інтеграції в різних навчальних предметах, рівні (ступені) інтеграції на основі аналізу структури інтеграції за психолого-педагогічною літературою, об'єктивні причини й передумови для інтегрування окремих навчальних курсів у початковій школі, описано типологію інтегрованих уроків у методичному аспекті, різновид інтегрованих форм організації навчання в початковій школі (інтегровані уроки, інтегровані дні, проектні роботи як засіб інтеграції) і доведено доцільність їх застосування в початковій школі, визначено структурні складники (компоненти) готовності майбутніх учителів початкової школи до інтегрованого навчання (мотиваційно-ціннісна, науково-теоретична, практична готовність), педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення інтегрованих уроків та зовнішні і внутрішні чинники, яким підпорядковані ці умови. Стаття закінчується загальними висновками з визначеної проблеми.

Ключові слова: інтеграція, види та рівні інтеграції, інтеграція змісту, типологія, інтегровані уроки, професійна готовність, формування готовності до проведення інтегрованих уроків, педагогічні умови.

Tetiana TESLENKO,
orcid.org/0000-0003-2072-1828
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Pedagogics and Methodology of Primary Education Department
of the National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) tatiana_teslenko12@ukr.net

TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR INTEGRATED LESSONS IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL CONCEPT

The article deals with the relevance of integrated learning at the current stage of primary education development, points the main state documents in which the directions of training of future elementary school teachers in the context of reforming the higher education and primary general education are defined. The article highlights the surname of scientists who investigate the problem of pedagogical integration and participate in development of integrated content of professional pedagogical education, and also reveals the relevance of the study in the modern psychological and pedagogical literature on the problems of learning integration; the issues of improving the training of future elementary school teachers in the context of reforming the New Ukrainian School, namely the formation of their readiness for integrated lessons are considered. The article defines the general scientific aspect of "integration" as a key concept of our research, reveals the types and ways of integration in various educational subjects, levels (grades) of integration on the basis of the analysis of integration structure under the psychological and pedagogical literature, the objective reasons and preconditions for integration of separate training courses in primary school, describes the typology of integrated lessons in methodical aspect, a variety of integrated forms of organization of education in primary school (integrated lessons, integrated days, project works as a means of integration) and the feasibility of their use in primary school are proved, the structural components (elements) of the readiness of future elementary school teachers for integrated learning (motivational value-based, scientific, theoretical and practical readiness), the pedagogical conditions for the training of future elementary school teachers for integrated lessons and external and internal factors that subordinate these conditions are defined. The article ends the general conclusions from the identified problem.

Key words: integration, types and levels of integration, content integration, typology, integrated lessons, professional readiness, formation of readiness for integrated lessons, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої педагогічної освіти є підготовка майбутніх кваліфікованих учителів початкової школи, які здатні забезпечувати високий та гармонійний розвиток дитини, формувати основні і предметні компетенції молодших школярів, вкладаючи міцний фундамент для навчання, розвитку й виховання. Ідеї інтегрованого навчання нині особливо актуальні, оскільки сприяють успішній реалізації нових освітніх завдань, визначених державними документами: в Законі України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. (2016 р.).

Специфіка змістового аспекту професійної діяльності учителя початкової школи потребує залучення якісно нових ресурсів у процесі його фахової підготовки. Одним із таких є ресурсів є використання інтегрованих уроків. Державним стандартом початкової загальної освіти передбачається одне з найголовніших завдань – всебічний розвиток та виховання особистості через формування бажання і вміння вчитися, формування повноцінних мовленнєвих, читацьких, обчислювальних умінь і навичок відповідно до пізнавальних можливостей дітей молодшого шкільного віку. Майбутньому вчителю – початківцю варто так створити свою наставницьку роботу, щоб максимально розширити уявлення маленького учня про світ, орієнтуючись на індивідуальні особливості кожної дитини, та розвивати його здібності.

У сучасній психолого-педагогічній науці активно здійснюються дослідження з проблем інтеграції навчання. Гуманізація освіти неможлива без інтеграції її змісту, формування цілісного мислення. Загальновідомо, що зі зростанням об'єму інформації, якою має оволодіти учень протягом навчання у школі, а потім у закладах вищої освіти і поза ними, для адаптації в сучасному суспільстві потрібно розвивати систему освіти, придумати та розробити нові підходи для оволодіння великим потоком інформації. При цьому інтеграція змісту освіти зумовлює природовідповідність навчання, забезпечує психічне здоров'я дітей, цілісність свідомості, тому що інтегровані знання – цілісні. Інтегровані уроки в початковій школі дають змогу підводити учнів до усвідомленої й емоційно пережитої потреби міркувати і висловлювати думки на запропоновану тему. Діти мають змогу застосовувати арсенал своїх знань, життєвий досвід, зробити власні, нехай незначні, але дуже необхідні кожному, умовиводи і пошу-

кові відкриття. Інтегровані уроки більш різноманітні, пов'язані з чисельними асоціаціями, наповнені різними емоціями, що надзвичайно важливо в роботі зі школярами (Прокоф'єва, 2005).

Актуальність теми інтегрованого навчання в тому, що вона є цікавою для сучасного розвитку. Перед закладами вищої освіти постала проблема вдосконалення підготовки майбутніх учителів із високим рівнем професіоналізму, які відповідально і творчо ставилися б до результатів свого навчання і до майбутньої професійної діяльності. На цьому етапі є ускладнення змісту освіти, зростання обсягу необхідної інформації та зменшення часу, відведеного для її засвоєння.

Аналіз досліджень. Аналізуючи досліджувану проблему у фаховій літературі, ми звертаємо увагу, що питанню професійної підготовки майбутніх учителів приділяється належна увага (В. Гриньова, В. Євдокимов, І. Зязюн, В. Лозова, О. Мороз, І. Прокопенко, В. Семиченко, А. Троцко), зокрема вчителів початкових класів (Н. Бібік, О. Бабакіна, О. Глузман, П. Гусак, О. Остряньська, О. Савченко, Л. Хомич). Висвітленням проблеми основ педагогічної інтеграції займалися В. Безрукова, М. Берулава, Т. Дмитренко, В. Доманський, І. Климова, І. Колеснікова, М. Прокоф'єва, І. Ревенко.

Проблемою підготовки майбутнього вчителя до розробки інтегрованого змісту професійної педагогічної освіти та шляхів його засвоєння цікавилися О. Абдуліна, О. Гилязова, С. Гончаренко, В. Горшкова, Ю. Колесніченко, О. Мариновська, Ю. Сьомін, Ю. Тюнніков, а проблему застосування інтегрованих форм організації навчання впочатковій школі – О. Алексенко, Т. Башиста, Н. Бібік, Н. Груздева, О. Іонова, В. Ільченко, О. Савченко, Н. Світловська, С. Шпілева, С. Якименко.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності і загальна педагогічна підготовка представляють собою складну, цілісну багатосторонню систему, яка функціонує відповідно до цілей, задач, принципів підготовки спеціалістів. Дедалі більшої ваги набуває підхід до формування майбутнього вчителя через розвиток спеціальних здібностей, особистісних якостей, індивідуально-психологічних особливостей.

У загальнонауковому аспекті *інтеграція* (від лат. *Integer* – цілий) – це «процес пристосування і об'єднання розрізнених елементів в єдине ціле при умові їх цільової та функціональної однотипності» (Линенко, 1996). Інтеграція потрактована як «механізм самоорганізації хаосу знань» (Маслов, 2002), що передбачає «встановлення і поси-

лення взаємозв'язків між науками». Згідно з цими твердженнями, інтеграція може бути розглянута як мета і шлях створення цілісності. При цьому системні цілісні знання варто розглядати як стан, результат, до якого можна прийти, здійснюючи інтеграцію.

У Концепції Нової української школи інтегрованому підходу приділено особливу увагу. Навчання розглядається крізь призму цілісної картини світу, а не ділиться на окремі дисципліни. Предметні межі руйнуються, коли вчителі заохочують учнів робити зв'язки між дисциплінами і спиратися на знання і навички з кількох предметних областей.

Науковці виділяють такі *види інтеграції*: за методами, прийомами, способом, рівнями, напрямками. Шляхи інтеграції можуть бути *горизонтальні* – об'єднання схожого матеріалу в різних навчальних предметах і *вертикальні* – об'єднання одним учителем у своєму предметі матеріалу, який тематично повторюється в різні роки навчання на різних рівнях складності.

Аналіз структури інтеграції за психолого-педагогічною літературою дає змогу виділити такі *рівні (ступені) інтеграції*:

1) *тематична інтеграція* (з двох-трьох навчальних предметів розкривають одну тему). Цей рівень можна назвати ілюстративно-описовим;

2) *проблемна інтеграція* (одну проблему вирішують учні можливостями різних предметів);

3) *концептуальна інтеграція* (концепція розглядається різними навчальними предметами в сукупності всіх їхніх засобів і методів);

4) *теоретична інтеграція* (філософське взаємопроникнення різних теорій).

Одним із напрямів методичного збагачення уроків у початкових класах, як зазначає О. Савченко, є проведення їх на основі інтеграції змісту. Доцільність інтегрованих уроків впливає із завдань інтеграції знань, умінь та навичок учнів з основ наук. Мета інтегрованих уроків – формування в учнів цілісного світогляду стосовно навколишнього світу, активізація їхньої пізнавальної діяльності, підвищення якості засвоєння сприйнятого матеріалу, створення творчої атмосфери в колективі учнів, виявлення здібностей учнів та їхніх особливостей (Савченко, 1999).

Впровадження інтеграції в навчально-виховний процес сприяє розв'язанню низки важливих дидактичних проблем: усунення інформаційної перевантаженості процесу навчання, ущільнення, згортання і концентрація знань, націлення на формування самостійності і творчості в учнів, орієн-

тацію їх у складних умовах сучасного життя та раціонального використання засвоєних знань.

Для інтегрування окремих навчальних курсів у початковій школі є об'єктивні причини й передумови. Однією з причин є необхідність усунути перевантаження дітей і скоротити кількість навчальних годин протягом тижня, вилучити їх для предметів навчально-виховного циклу. Звичайно, інтеграція як дидактичний засіб чи принцип має втілитися в навчальні предмети у формі їх об'єднання і представлення єдиним цілим. Єдність тем вважається передумовою для глибокого оволодіння школярами навчальним матеріалом, тому головна мета інтеграції – навчати школярів розглядати одні й ті самі явища, проблеми в різних ситуаціях і системах. Тут усе зводиться лише до того, що кожен предмет таким чином набуває більшої широти, смислової та інформаційної насиченості. Внаслідок цього учні досягають глибшого і ширшого рівня розуміння навчальної теми. Інтеграція предметів найповніше проявляється тоді, коли між їх спільними програмами встановлено смислову відповідність, коли існує центральна ідея, що об'єднує весь комплекс тем і проблем, які розглядаються в рамках предметів. Загалом пропонується шлях конструювання інтегрованих предметів має на меті формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, поглиблення їхніх знань, розвиток уваги, пам'яті, розширення пізнавальних інтересів, оволодіння навчальними прийомами, забезпечення цілком нового психологічного клімату для учнів і вчителя в процесі навчання (Прокоф'єва, 2005).

У методичному аспекті, з'ясовуючи типологію інтегрованих уроків, важливо передбачити сукупність параметрів. Нами запропонована типологія за сукупністю таких основ:

– *цільова* (з якою метою і на якому етапі оволодіння мовними знаннями доцільною є інтеграція навчання);

– *мовна* (залежно від змісту виучуваного, його лінгвістичної природи вивчаємо частини мови, будову слова чи члени речення, зв'язок між словами);

– *тематична* (урок на морально-етичну тему, про природу чи такий, який розкриває дітям світ культури, що є наріжним каменем нашої духовності);

– *предметна* (з яких навчальних предметів доцільно інтегрувати блоки знань навколо однієї теми);

– *діяльнісна* (який вид емоційно-образної діяльності є домінуючим, слугуючи засобом активізації пізнавальної і мовленнєвої діяльності);

– **організаційна** (тривалість інтегрованого уроку у 1–4 класах, варіативність організаційних форм (колективної, групової, індивідуальної діяльності); доповнення уроку як основної організаційної форми такими заняттями, як екскурсія, урок мислення серед природи, урок-свято тощо) (Мельник, Корожнева, 2003).

До інтегрованих форм організації навчання в початковій школі належать: **інтегрований урок** (виклад навчальних тем, близьких за змістом, логічно взаємопов'язаних, об'єднаних провідною ідеєю, реалізація якої забезпечує цілісність заняття, підвищення його пізнавальної цінності); **інтегровані дні** (проведення протягом навчального дня або тижнів серії уроків, що підпорядковуються спільним навчально-пізнавальним цілям і завданням); **проектна робота** (групове й індивідуальне розв'язання учнями комплексних педагогічних завдань, що передбачає застосування сукупних знань і вмінь із різних шкільних дисциплін).

Отже, навчально-виховна система початкової освіти поєднує процеси навчального пізнання й діяльності учня, а інтегрований підхід до навчання дає змогу враховувати цю особливість початкового етапу навчання за допомогою вибору відповідної тематики, добору змісту нового матеріалу, способів і засобів оволодіння ним.

Професійна готовність – не тільки результат, але й мета професійної підготовки, початкова й основна умова ефективної реалізації можливостей кожної особистості. Цим підкреслюється діалектичний характер готовності як якості та стану, а також динамічного процесу. Важлива роль у готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу зумовлена низкою чинників.

По-перше, їх застосування активізує навчальну діяльність, стимулює інформаційне та емоційне сприймання школярами навчального матеріалу, уможливорює всебічний розгляд явищ і понять, а отже, адекватно відповідає потребі й здатності учнів цього віку до цілісного пізнання дійсності.

По-друге, використання інтегрованих форм організації навчання дає змогу ущільнювати освітній процес, підвищувати узагальненість засвоєних дітьми знань і вмінь, що сприяє розвитку логічності й гнучкості мислення особистості, формуванню її системного світогляду.

По-третє, розробка зазначеної проблеми певним чином заповнює дидактико-методичні «прогалини» щодо сформованості в майбутніх учителів початкових класів готовності до застосування інтегрованих форм організації навчального процесу.

Готовність визначається як інтегрована характеристика результату підготовки майбутніх вчителів і передбачає сформованість таких структурних складників (компонентів):

– **мотиваційно-ціннісна готовність** – відбиває ціннісні орієнтації, потреби, інтереси, мотиви, цілі, переконання, що забезпечують усвідомлення й позитивне ставлення майбутнього вчителя;

– **науково-теоретична готовність** – передбачає опанування студентами системи психолого-педагогічних, предметно-методичних знань та уявлень про сучасні інтеграційні тенденції й процеси в початковій освіті, про загальнонауковий аспект понять «інтеграція», «педагогічна інтеграція»;

– **практична готовність** – полягає в оволодінні сукупністю вмінь, спрямованих на успішне використання інтегрованих форм організації навчання, а саме: гностично-діагностичних, змістово-конструювальних, оцінно-прогностичних (Сінопальнікова, 2008).

Отже, для забезпечення формування у студентів науково-теоретичного компонента готовності до застосування інтегрованого навчання в початковій школі необхідно відібрати та структурувати навчальний матеріал таким чином, щоб він містив необхідну інформацію, яка б дала змогу студентам на основі якісно засвоєних знань та сформованих уявлень розвинути в себе навички інтегрованого викладання навчальних предметів початкової школи.

Умови формування готовності майбутніх вчителів до запровадження інтегрованого навчання мають бути закладені у фундамент навчального процесу. Під педагогічними умовами ми розуміємо як таку обстановку, в якій організовується та проводиться робота в напрямі формування в майбутніх вчителів готовності до запровадження інтегрованого навчання, так і чинники, які на неї впливають. Педагогічні умови завжди підпорядковані зовнішнім і внутрішнім чинникам: до зовнішніх можна зарахувати, наприклад, особливості організації навчально-виховного процесу, зміст навчального матеріалу, побудову міжособистісної взаємодії учасників навчання тощо, до внутрішніх – рівень професійної мотивації студентів; їхню потребу в самовдосконаленні, їхні нахили, уподобання, зацікавленість у професійному становленні тощо (Стерхова, 2012).

Спробуємо визначити педагогічні умови, реалізація яких може позитивно вплинути на досліджувану нами характеристику – підготовку студентів до проведення інтегрованих уроків в початковій школі.

Першою педагогічною умовою формування готовності майбутніх учителів до формування до проведення інтегрованих уроків є створення під час навчання спеціального емоційно-позитивного

середовища навколо питань зростання інноваційного потенціалу майбутніх вчителів, зокрема їхнього оволодіння інтегрованою технологією навчання.

Другою педагогічною умовою є переорієнтація навчального змісту психолого-педагогічних дисциплін на підготовку майбутніх учителів до застосування інтегрованого навчання.

Третньою педагогічною умовою є формування умінь в майбутніх учителів застосовувати у своїй професійній діяльності інтегровані форми і методи навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, послідовно і ефективно запроваджувати всі елементи навчання, зокрема проєктивно-конструктивні, комунікативні та дидактично-організаційні.

Четвертою педагогічною умовою формування готовності майбутніх учителів до проведення інтегрованих уроків є створення у закладах вищої освіти атмосфери співробітництва.

У процесі відбору змісту було проведено аналіз навчального плану та навчальних дисциплін психолого-педагогічного та предметно-методичного блоків підготовки. Розробляючи зміст лекцій, ми

приділяли увагу його спрямованості на формування знань і умінь майбутніх вчителів початкової школи стосовно застосування інтегрованих форм організації навчального процесу. У процесі обговорення були зроблені спільні висновки про необхідність сформованості уявлень студентів про розмаїття навчальних програм у початковій школі, різні способи інтеграції змісту в початковій школі.

Висновки. Зафіксована успішність формування всіх компонентів готовності майбутніх учителів до використання інтегрованих форм організації навчального процесу в початковій школі свідчить про педагогічну доцільність обґрунтованого процесу й ефективність запропонованих педагогічних умов. Це забезпечило засвоєння студентами знань і умінь організації інтегрованого навчання, усвідомлення доцільності професійних дій, спрямованих на застосування інтегрованих форм організації навчання, здатність студентів творчо застосовувати отримані знання й умінь, потребу набуття професійно значущих організаційних, комунікативних, рефлексивних умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01; 13.00.04. Київ, 1996. 403 с.
2. Маслов В. М. Удосконалення навчально-виховного процесу у вищих професійних закладах освіти України. *Вища освіта України*. 2002. № 6. С. 48–56.
3. Мельник Е. Л., Корожнева Л. А. Інтегроване навчання в початковій школі: Теорія і практика. Санкт-Петербург : КАРО, 2003. 192 с.
4. Прокоф'єва М. Ю. Інтеграція як принцип конструювання сучасного змісту професійно-педагогічної освіти. *Вестник Херсонського національного технічного університету*. 2005. № 23. С. 244–249.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
6. Сінопальнікова Н. М. Сутність і структура підготовки вчителя початкових класів. *Теорія та методика навчання та виховання* : збірник наук. пр. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2008. Вип. 22. С. 159–164.
7. Стерхова Н. І. Аналіз поняття «педагогічні умови»: сутність класифікація. *Generaland Professional Education*. 2012. № 1. Рр. 8–14.

REFERENCES

1. Linenko A. F. Teoriya i praktyka formuvannya hotovnosti studentiv pedahohichnykh vuziv do profesiynoyi diyal'nost [Theory and practice of forming the readiness of students of pedagogical universities for professional work] : dys. d-ra ped. Nauk : 13.00.01; 13.00.04. K., 1996. 403 s.
2. Maslov V. M. Udoskonalennia navchalno-vykhovnoho protsesu u vyshchychkh profesiinykh zakladakh osvity Ukrainy [Improvement of educational process in higher professional educational institutions of Ukraine]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. 2002. № 6. S. 48–56
3. Melnyk E. L. Korozhneva L.A. Intehrovane navchannia v pochatkovii shkoli: Teoriia i praktyka [Integrated primary school education: Theory and Practice]. SPb. : KARO, 2003. 192 s.
4. Prokofieva M. Iu. Intehratsiia yak pryntsyp konstruiuvannia suchasnoho zmistu profesiino-pedahohichnoi osvity [Integration as a principle of constructing the modern content of professional teachers' education]. *Vestnyk Khersonskoho natsyonalnoho tekhnicheskoho unyversytetu*. 2005. № 23. S. 244–249.
5. Savchenko O. Ia. Dydaktyka pochatkovoi shkoly [Primary school didactics] : Pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv. K.: Heneza, 1999. 368 s.
6. Sinopalnikova N. M. Sutnist i struktura pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv [The essence and structure of training of primary school teacher]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia* : zb. nauk. pr. Kharkiv : Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody, 2008. Vyp. 22. S. 159–164.
7. Sterkhova N. I. Analiz poniattia «pedahohichni umovy»: sutnist klasyfikatsiia [Analysis of the concept of “pedagogical conditions”: the essence of classification]. *Generaland Professional Education*. 2012. № 1. Pp. 8–14.